

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અજમેર કૌર

વિ.

પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય

૭ મે, ૨૦૦૪

[જસ્ટિસ બ્રિજેશ કુમાર અને જસ્ટિસ અરુણ કુમાર]

પંજાબ જમીન સુધારણા અધિનિયમ, ૧૯૭૨; કલમ ૩(૪) અને ૧૧(૫) અને (૭):

પતિ અને પત્ની દ્વારા જમીન ધારણ કરવા સંબંધિત રિટર્ન દાખલ કરવું – કલેક્ટરે અમુક જમીનને વધારાની જમીન તરીકે આદેશ આપ્યો – અરજદાર દ્વારા તેની પત્નીના મૃત્યુના લગભગ ૫ વર્ષ પછી પુનઃ-નિર્ધારણ માટે અરજી દાખલ કરવામાં આવી – કલેક્ટરે ઠરાવ્યું કે અરજદાર પાસે કોઈ વધારાની જમીન નહોતી

– સમીક્ષા પર, કલેક્ટર દ્વારા ફેરબદલ કરવામાં આવ્યું – અરજદારના પિતાના મૃત્યુ પછી પુત્રી દ્વારા રિવિઝન/સમીક્ષા પિટિશનો/રિટ પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી – મહેસૂલી સત્તાધિકારીઓ અને હાઈકોર્ટ દ્વારા રદ – અપીલ પર, ઠરાવ્યું: પુનઃ–નિર્ધારણ માટેની અરજી રદ કરવી જોઈતી હતી કારણ કે તે તેની પત્નીના મૃત્યુના લગભગ ૫ વર્ષ પછી અરજદાર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી – જો જમીનમાલિકને અરજી દાખલ કરવાનો અધિકાર હતો, તો પણ તેનો ઉપયોગ વાજબી સમયની અંદર કરવો જોઈતો હતો – મોડા તબક્કે અરજીની પરવાનગી આપવાથી વિપરિત પરિણામો આવશે અને ગંભીર અન્યાય થશે – તે કાયદાના ઉદ્દેશ્યને નિષ્ફળ બનાવે છે – કલેક્ટર દ્વારા મુદ્દાને ફરીથી ખોલવા અને અગાઉના આદેશને ઉલટાવવા માટેની કાર્યવાહી ખોટી હતી.

પંજાબ ટેનન્સી એક્ટ, ૧૮૮૭; કલમ ૮૦, ૮૧ અને ૮૨:

મર્યાદા/સમીક્ષાનો સમયગાળો – ઠરાવ્યું: મર્યાદાનો મહત્તમ સમયગાળો નેવું દિવસ છે – જેહૈતુ વધારાની જમીન જાહેર કરનાર કલેક્ટરના આદેશ સામેની અપીલ રદ કરવામાં આવી અને તેને આગળ પડકારવામાં આવી ન હતી, તે અંતિમ બની ગઈ – તેને ૬ વર્ષના સમયગાળા પછી ફરીથી ખોલી શકાય નહીં.

અરજદારના પિતા, જમીનમાલિકે, તેમની અને તેમની પત્નીની માલિકીની જમીન સંબંધિત રિટર્ન દાખલ કર્યું. કલેક્ટરે ૩.૧૨ એકર જમીનને વધારાની તરીકે ઠરાવી. જમીનમાલિકે અપીલ પસંદ કરી, જે કમિશનર દ્વારા રદ કરવામાં

આવી. આ દરમિયાન, વધારાની જમીન રાજ્ય સરકારની તરફેણમાં ફેરફાર કરવામાં આવી હતી, જેણે બદલામાં તેને ત્રીજા પક્ષકારોને ફાળવી હતી. જમીનમાલિકે તેની પત્નીના મૃત્યુના લગભગ ૫ વર્ષ પછી વારસાના આધારે જમીન ધારણ કરવાના પુનઃ-નિર્ધારણ માટે અરજી દાખલ કરી. કલેક્ટરે ઠરાવ્યું કે કોઈ વધારાની જમીન નહોતી. અગાઉ જાહેર કરાયેલી વધારાની જમીન તેને પાછી સોંપવામાં આવી હતી અને રાજ્ય સરકારની તરફેણમાં થયેલો ફેરફાર રદ કરવામાં આવ્યો હતો. કલેક્ટરે, જરૂરી પરવાનગી મેળવ્યા પછી, તેના અગાઉના આદેશની સમીક્ષા કરી અને ઠરાવ્યું કે માલિક પાસે વધારાની જમીન હતી. માલિક દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ કમિશનર દ્વારા રદ કરવામાં આવી. જમીનમાલિકના મૃત્યુ પછી, તેની પુત્રી દ્વારા રિવિઝન પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી, જે ફાઈનાન્સિયલ કમિશનર દ્વારા રદ કરવામાં આવી. જેનાથી વ્યથિત થઈને, તેણે એક રિટ પિટિશન દાખલ કરી, જે હાઈકોર્ટ દ્વારા રદ કરવામાં આવી; જોકે, તેણે અરજદારને રિટ પિટિશનમાં સમીક્ષા કરવા માંગતા પ્રશ્નો ઉઠાવવા માટે સમીક્ષા પિટિશન દાખલ કરવાની પરવાનગી આપી. તેના દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી સમીક્ષા અરજી ફાઈનાન્સિયલ કમિશનર દ્વારા રદ કરવામાં આવી. તેણે કમિશનરના આદેશને પડકાર્યો, જે ફરીથી હાઈકોર્ટ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો. આથી, વર્તમાન અપીલો દાખલ કરવામાં આવી.

અરજદાર દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જેઠૈતુ કોઈ વધારાની જમીન નહોતી તેવો કલેક્ટરનો આદેશ અંતિમ બની ગયો હતો, તેથી તેને ૯૦ દિવસના

મર્યાદાના સમયગાળાની સમાપ્તિ પછી કલેક્ટર દ્વારા સમીક્ષા/ફરીથી ખોલી શકાય નહીં; અને પંજાબ જમીન સુધારણા અધિનિયમની કલમ ૧૧(૫) હેઠળ જમીનમાલિકને આપવામાં આવેલો અધિકાર અધિનિયમની કલમ ૧૧ ના પેટા-કલમ (૭) ના ઉપયોગ દ્વારા નિષ્ફળ કરી શકાય નહીં.

પ્રતિવાદીઓએ રજૂઆત કરી કે વિલંબને માફ કરવાની સત્તા કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ સત્તાધિકારીઓને આપવામાં આવી છે; અને સમીક્ષાની માંગણી કરવાનો સમય વધારી શકાય છે.

અપીલોને રદ કરતા, કોર્ટે

નિર્ણય આપ્યો: ૧. મર્યાદાનો અવરોધ કલેક્ટરને જમીનમાલિકની મંજૂર જમીન ધારણ કરવાના પુનઃ-નિર્ધારણમાં અવરોધ કરતો નથી. પંજાબ ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૮૨(૧) ની કલમ (બી) દર્શાવે છે કે જ્યાં મહેસૂલી અધિકારી વિલંબનું કારણ સંતોષકારક માને છે ત્યાં નેવું દિવસના સમયગાળાની સમાપ્તિ પછી પણ સમીક્ષા કરી શકાય છે. કમિશનરે કલેક્ટરને તેના આદેશની સમીક્ષા કરવાની પરવાનગી આપી તે હકીકત સૂચવે છે કે મર્યાદાનો અવરોધ સફળતાપૂર્વક પાર કરી ગયો હતો. (૬૦૬-એફ-જી)

૨.૧. ૧૫મી ઓક્ટોબર, ૧૯૭૯ ના રોજ, જ્યારે જમીન ધારણ કરનારની પત્નીએ તેનું વસિયતનામું બનાવ્યું, ત્યારે તેની પાસે જમીનમાં કોઈ હિત કે ટાઈટલ બાકી નહોતું અને તેથી તે તેના સંબંધમાં વસિયતનામું બનાવી શકી નહોતી. તેની પત્નીના મૃત્યુ પછી વધારાની જમીનના પુનઃ-નિર્ધારણ માટે

અરજી દાખલ કરવામાં જમીનમાલિક દ્વારા કરવામાં આવેલો લગભગ ૫ વર્ષનો વિલંબ તેના માટે જીવલેણ છે અને પુનઃ-નિર્ધારણ માટેની અરજી ફક્ત આ જ આધાર પર રદ કરવી જોઈતી હતી. ધારી લઈએ કે તેને પંજાબ જમીન સુધારણા અધિનિયમની કલમ ૧૧(૫) હેઠળ અરજી કરવાનો અધિકાર હતો, પરંતુ અધિકારનો ઉપયોગ વાજબી સમયની અંદર કરવો જોઈતો હતો. એમ કહી શકાય નહીં કે અધિનિયમની કલમ ૧૧(૫) હેઠળના અધિકારનો ઉપયોગ અરજદારની મરજી મુજબ કોઈપણ સમયે કરી શકાય છે. કલમ ૧૧(૫) હેઠળ કોઈપણ સમયે અરજીને ખસેડવાની પરવાનગી આપવાથી વિનાશક પરિણામો આવશે. (૬૦૬-એફ, જી-એચ; ૬૦૭-એ)

૨.૨. આપેલા તથ્યોમાં વાજબી સમયનો ખ્યાલ સૌથી યોગ્ય રહેશે. એક અરજી વાજબી સમયની અંદર ખસેડવી જ જોઈએ. વર્તમાન કેસના તથ્યો દર્શાવે છે કે કલમ ૧૧ ના પેટા-કલમ (૫) હેઠળ તેની પત્નીના મૃત્યુના લગભગ ૫ વર્ષ પછી અને વધારાની જમીન જાહેર કરનાર કલેક્ટરના આદેશને અંતિમ બન્યા પછી ૬ વર્ષથી વધુ સમય પછી પુનઃ-નિર્ધારણ, કાયદાના ઉદ્દેશ્યને નિષ્ફળ બનાવવા ઉપરાંત ગંભીર અન્યાયમાં પરિણમ્યું છે, જેને સામાજિક રીતે લાભદાયી કાયદાના ભાગ તરીકે કલ્પના કરવામાં આવી હતી. આથી, અધિનિયમની કલમ ૧૧ ના પેટા-કલમ (૫) હેઠળ જમીનમાલિક દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી પુનઃ-નિર્ધારણ માટેની અરજી અતિશય વિલંબના આધાર પર રદ કરવા પાત્ર હતી અને કલેક્ટર દ્વારા મુદ્દાને ફરીથી ખોલવા અને જમીનને વધારાની ન

ગણવાની કાર્યવાહી ખોટી હતી. (૬૦૯-જી-એચ; ૬૧૦-એ-બી)

૩. પંજાબ ટેનન્સી એક્ટ, ૧૮૮૭ ની કલમ ૮૦-૮૨ માં સમાવિષ્ટ અપીલો વગેરે સંબંધિત જોગવાઈઓ, જે પંજાબ જમીન સુધારણા અધિનિયમ, ૧૯૭૨ હેઠળની કાર્યવાહીને લાગુ પડે છે, દર્શાવે છે કે અપીલ અથવા સમીક્ષાના કિસ્સામાં મર્યાદાનો મહત્તમ સમયગાળો નેવું દિવસ છે. ૩૦મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૬ ના રોજ કલેક્ટરના અંતિમ આદેશ સામેની અપીલ, જેમાં ૩.૧૨ હેક્ટર જમીનને વધારાની તરીકે જાહેર કરવામાં આવી હતી, તે ૨૭મી માર્ચ, ૧૯૭૯ ના રોજ રદ કરવામાં આવી. આદેશને અંતિમ બનવા દેવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે તેને આગળ પડકારવામાં આવ્યો નહોતો. આથી કલેક્ટર દ્વારા નિર્ધારણ ૨૭મી માર્ચ, ૧૯૭૯ ના રોજ જ અંતિમ બની ગયું હતું, તેને ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૮૫ ના આદેશ દ્વારા ૬ વર્ષથી વધુ સમયના વિલંબ પછી ફરીથી ખોલી શકાય નહીં. મહેસૂલી સત્તાધિકારીઓ સમક્ષની ત્યારબાદની કાર્યવાહીઓ ટકી શકતી નથી. ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૮૫ નો કલેક્ટરનો આદેશ નોન-એસ્ટ છે. તેથી, ત્યારબાદની બધી કાર્યવાહીઓ નિષ્ફળ જાય છે. (૬૧૦-સી-ડી-ઈ)

સિવિલ અપીલ અદાલતી ક્ષેત્ર: સિવિલ અપીલ નંબર ૬૪૮૯-૬૪૯૦ / ૧૯૯૮.

ચંડીગઢ ખાતે પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના સી.ડબલ્યુ.પી. ~૦. ૧૧૮૧૭-

૧૮/૯૮ માં ૩૦.૭.૯૮ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

અરજદાર માટે મનોજ સ્વરૂપ અને કુ. નિધિ અગ્રવાલ.

પ્રતિવાદીઓ માટે હર દેવ સિંહ, કુ. મધુ મૂલચંદાની, સીરાજ બગ્ગા, શ્રીમતી સુરેશ બગ્ગા, કુલદીપ સિંહ અને શ્રીમતી નરેશ બક્ષી.

કોર્ટનો ચુકાદો જસ્ટિસ અરુણ કુમાર દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો.

આ અપીલો પંજાબ અને હરિયાણા હાઇકોર્ટના એવા ચુકાદા સામે નિર્દેશિત છે જેમાં અરજદારના પૂર્વજ દ્વારા માલિકીની જમીનના એક ભાગને પંજાબ જમીન સુધારણા અધિનિયમ, ૧૯૭૨ (જેને હવે પછી 'અધિનિયમ' તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) હેઠળ વધારાની તરીકે જાહેર કરવા સંબંધિત મહેસૂલી સત્તાધિકારીઓના આદેશને પડકારતી રિટ પિટિશનને ઈન લિમિને રદ કરવામાં આવી હતી. ટૂંકમાં તથ્યો એ છે કે અરજદારના પિતા દયા સિંહે અધિનિયમની કલમ ૫ હેઠળ તેમની અને તેમની પત્ની કરતાર કૌરની જમીન ધારણ કરવા સંબંધિત રિટર્ન દાખલ કર્યું. રિટર્નની ચકાસણી કર્યા પછી, કલેક્ટરને જાણવા મળ્યું કે તેમના હાથમાં ધારણ કરાયેલી જમીન ૧૦.૧૨ હેક્ટર પ્રથમ ગુણવત્તાવાળી જમીન હતી. તેમાંથી તેઓ ૭ હેક્ટર જમીનના હકદાર હતા. આ રીતે ૩.૧૨ હેક્ટર જમીન વધારાની

હોવાનું જણાયું જે જમીનમાલિકોએ સોંપવાની હતી. દયા સિંહે ઉક્ત આદેશ સામે કમિશનર સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી. દયા સિંહ દ્વારા તેમની અપીલમાં લેવામાં આવેલા વાંધાઓમાંથી એક એ હતો કે તેમની પત્ની કરતાર કૌર દ્વારા ધારણ કરાયેલી જમીનને તેમની દ્વારા ધારણ કરાયેલી જમીન સાથે જોડી શકાય નહીં. આ વાંધો કમિશનર દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૩(જ) અનુસાર 'કુટુંબ' એટલે કોઈ વ્યક્તિ, આવી વ્યક્તિની પત્ની અથવા પતિ, અને તેના અથવા તેણીના નાના બાળકો. અપીલ કમિશનર દ્વારા રદ કરવામાં આવી. દયા સિંહની પત્ની કરતાર કૌરનું ૯મી ઓક્ટોબર, ૧૯૮૦ ના રોજ મૃત્યુ થયું. ૧૯૮૨ માં, વધારાની જમીન રાજ્ય સરકારની તરફેણમાં ફેરફાર કરવામાં આવી અને ૧૯૮૩ માં તે ત્રીજા પક્ષકારોને ફાળવવામાં આવી, જેમાં અહીંના પ્રતિવાદીઓ નંબર ૫ થી ૭ પણ સામેલ હતા. પ્રતિવાદી નંબર ૭ એ એક એફિડેવિટ દાખલ કરી છે જેમાં જણાવ્યું છે કે તે તેને ફાળવવામાં આવેલી જમીનના કબજામાં છે. કરતાર કૌરના મૃત્યુને ધ્યાનમાં રાખીને દયા સિંહે ૨૧મી જૂન, ૧૯૮૫ ના રોજ અધિનિયમની કલમ ૧૧(૫) હેઠળ જમીન ધારણ કરવાના પુનઃ-નિર્ધારણ માટે અરજી દાખલ કરી. કલેક્ટરે તેના ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૮૫ ના આદેશ દ્વારા ઉક્ત અરજીનો નિકાલ કર્યો અને ઠરાવ્યું કે દયા સિંહ પાસે કોઈ વધારાની જમીન નથી. અગાઉના ૩૦મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૬ ના આદેશ દ્વારા વધારાની જાહેર કરાયેલી જમીન દયા સિંહને પાછી સોંપવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો અને રાજ્ય સરકારની તરફેણમાં

થયેલો ફેરફાર રદ કરવામાં આવ્યો. ૧૯મી મે, ૧૯૮૬ ના રોજ, કલેક્ટરે કમિશનર પાસેથી તેના ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૮૫ ના આદેશની સમીક્ષા કરવા માટે પરવાનગી માંગી. કમિશનરે ૧૪મી ઓગસ્ટ, ૧૯૮૬ ના રોજ જરૂરી પરવાનગી આપી. તેને આપવામાં આવેલી પરવાનગીને ધ્યાનમાં રાખીને, કલેક્ટરે આ મામલાની ફરીથી સુનાવણી કરી અને તેના ૨૨મી ડિસેમ્બર, ૧૯૮૬ ના આદેશ દ્વારા ઠરાવ્યું કે દયા સિંહ પાસે વધારાની જમીન હતી. કલેક્ટર દ્વારા અગાઉ પસાર કરાયેલા ૩૦મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૬ ના આદેશ, જેમાં ૩.૧૨ હેક્ટર પ્રથમ ગુણવત્તાવાળી જમીનને વધારાની જાહેર કરવામાં આવી હતી, તેને જાળવી રાખવામાં આવ્યો અને મ્યુટેશન નંબર ૨૭૬૦, જેના દ્વારા વધારાની જમીનની માલિકી અને કબજો રાજ્ય સરકારની તરફેણમાં મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો, તેને પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો. ઉક્ત આદેશ સામે દયા સિંહ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ તેના ૧૧મી નવેમ્બર, ૧૯૮૭ ના આદેશ દ્વારા કમિશનર દ્વારા રદ કરવામાં આવી. ૨૨મી ડિસેમ્બર, ૧૯૮૭ ના રોજ, દયા સિંહનું મૃત્યુ થયું. કમિશનરના આદેશ સામે ફાઈનાન્સિયલ કમિશનર સમક્ષ અજમેર કૌર (અહીંના અરજદાર) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિવિઝન ૨૭મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૪ ના રોજ રદ કરવામાં આવી. ફાઈનાન્સિયલ કમિશનરના આ આદેશને રિટ પિટિશન દ્વારા પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટમાં પડકારવામાં આવ્યો. જોકે, રિટ પિટિશનને ૩જી ઓક્ટોબર, ૧૯૯૪ ના રોજ રદ કરવામાં આવી અને અરજદારને સમીક્ષા પિટિશન દ્વારા ફાઈનાન્સિયલ કમિશનરનો સંપર્ક

કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી જેમાં તે રિટ પિટિશનમાં ઉઠાવવા માંગતી હતી તે બધા પ્રશ્નો ઉઠાવી શકે. આ રીતે મામલો સમીક્ષા અરજીઓ દ્વારા ફાઇનાન્સિયલ કમિશનર પાસે પાછો ગયો. સમીક્ષા અરજીઓ ફાઇનાન્સિયલ કમિશનર દ્વારા તેના ૧૦મી માર્ચ, ૧૯૯૮ ના આદેશ દ્વારા રદ કરવામાં આવી. તેણે કમિશનરના આદેશને પડકાર્યો, જે ફરીથી પંજાબ અને હરિયાણા હાઇકોર્ટ દ્વારા ૩૦મી જુલાઈ, ૧૯૯૮ ના આદેશ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો. વર્તમાન અપીલો હાઇકોર્ટના ઉક્ત આદેશો સામે નિર્દેશિત છે.

શ્રી મનોજ સ્વરૂપ, અરજદાર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે અપીલોના સમર્થનમાં નીચેના મુદ્દાઓ ઉઠાવ્યા:

૧. અધિનિયમની કલમ ૧૧(પ) હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી પર કલેક્ટર દ્વારા પસાર કરાયેલો ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૮૫ નો આદેશ જેમાં કોઈ વધારાની જમીન નહોતી તેવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું, તે અંતિમ બની ગયો હતો અને તેને કલેક્ટર દ્વારા ખાસ કરીને અધિનિયમની કલમ ૮૧ ના દૃષ્ટિકોણથી ૯૦ દિવસ પછી સમીક્ષા કે ફરીથી ખોલી શકાય નહીં.

૨. અધિનિયમની કલમ ૧૧(પ) દ્વારા જમીનમાલિકને આપવામાં

આવેલો અધિકાર અધિનિયમની કલમ ૧૧ ના પેટા-કલમ (૭)
ના ઉપયોગ દ્વારા નિષ્ફળ કરી શકાય નહીં.

પ્રથમ મુદ્દા સંબંધિત એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વધુમાં વધુ પ્રતિવાદીઓ (મહેસૂલી સત્તાધિકારીઓ) ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૮૫ ના આદેશ સામે સમીક્ષા દાખલ કરવા માટે નેવું દિવસના સમયગાળાનો લાભ લઈ શકે, જેમાં વધારાની જમીનના પુનઃ-નિર્ધારણની ઘોષણા કરવામાં આવી હતી અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે દયા સિંહના હાથમાં કોઈ વધારાની જમીન નહોતી. કલેક્ટરે લગભગ નવ મહિના પછી સમીક્ષા માંગી જે સ્પષ્ટપણે સમય દ્વારા પ્રતિબંધિત હતી. જવાબમાં પ્રતિવાદીઓ માટે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે સત્તાધિકારીઓ પાસે વિલંબને માફ કરવાની સત્તા છે જેના ઉપયોગમાં સમીક્ષા માંગવા માટેનો સમય વધારી શકાય છે. રજૂઆતના સમર્થનમાં, અમારું ધ્યાન અધિનિયમની કલમ ૮૨ તરફ આકર્ષિત કરવામાં આવ્યું જેમાં મહેસૂલી સત્તાધિકારીઓના આદેશોની સમીક્ષા સંબંધિત જોગવાઈ છે. કલમ ૮૨(૧) ની પેટા-કલમ (બી) અનુસાર "કોઈ આદેશની સમીક્ષા માટેની કોઈ અરજીને મનોરંજન આપવામાં આવશે નહીં સિવાય કે તે આદેશ પસાર થયાના નેવું દિવસની અંદર કરવામાં આવે અથવા અરજદાર મહેસૂલી અધિકારીને સંતોષ ન કરે કે તેને તે સમયગાળાની અંદર અરજી ન કરવા માટે પૂરતું કારણ હતું." અમે સામેવાળા પક્ષની દલીલો પર વિચાર કર્યો છે. અમારા મતે મર્યાદાનો અવરોધ

કલેક્ટરને દયા સિંહની મંજૂર જમીન ધારણ કરવાના પુનઃ-નિર્ધારણમાં અવરોધ કરતો નથી. કલમ ૮૨(૧) ની કલમ (બી) નો ફક્ત વાંચન દર્શાવે છે કે જ્યાં મહેસૂલી અધિકારી વિલંબના કારણ વિશે સંતોષકારક હોય ત્યાં નેવું દિવસના સમયગાળાની સમાપ્તિ પછી પણ સમીક્ષા કરી શકાય છે. કમિશનરે કલેક્ટરને તેના આદેશની સમીક્ષા કરવાની પરવાનગી આપી તે હકીકત સૂચવે છે કે મર્યાદાનો અવરોધ સફળતાપૂર્વક પાર કરી ગયો હતો.

બીજા મુદ્દા પર આવીએ તો, અધિનિયમની કલમ ૧૧ ના પેટા-કલમ (પ) અને (૭) વચ્ચે વિરોધાભાસ સૂચવવામાં આવ્યો છે. અમે સંબંધિત જોગવાઈઓનું અવતરણ કરવા માંગીએ છીએ:

"કલમ ૧૧ :

(૧)### (૨)### (૩)### (૪)### (૫) હાલમાં અમલમાં રહેલા કોઈપણ અન્ય કાયદામાં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા હાલમાં અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદા હેઠળ સંપાદિત કરાયેલી અથવા વારસા દ્વારા વારસદાર દ્વારા સંપાદિત કરાયેલી જમીનના કિસ્સામાં સિવાય, વધારાના વિસ્તારમાં સમાવિષ્ટ હોય તેવી જમીનનું કોઈપણ ટ્રાન્સફર અથવા અન્ય વિતરણ પંજાબ કાયદા, પેપ્સુ કાયદા અથવા આ

અધિનિયમ હેઠળ રાજ્ય સરકારમાં તેના સમાવેશ અથવા અધિનિયમ હેઠળ તેના ઉપયોગને અસર કરશે નહીં.

(૬) ##..

(૭) જ્યાં વધારાનો વિસ્તાર અથવા તેનો કોઈ ભાગ કલેક્ટર દ્વારા નિર્ધારિત થયા પછી વારસો ખુલ્લો થયો હોય, ત્યાં પેટા-કલમ

(૫) હેઠળ વારસા દ્વારા વારસદારની તરફેણમાં નિર્દિષ્ટ બચત તે રીતે નિર્ધારિત થયેલા વિસ્તારના સંદર્ભમાં લાગુ પડશે નહીં."

પેટા-કલમ (૫) અનુસાર, વધારાના વિસ્તારમાં સમાવિષ્ટ હોય તેવી જમીનનું કોઈપણ ટ્રાન્સફર અથવા અન્ય વિતરણ રાજ્ય સરકારમાં તેના સમાવેશ અથવા અધિનિયમ હેઠળ તેના ઉપયોગને અસર કરશે નહીં. જોકે, નીચેના કિસ્સાઓમાં અપવાદ બનાવવામાં આવ્યો છે:

(૧) રાજ્ય સરકાર દ્વારા જમીનનું સંપાદન;

(૨) વારસો, એટલે કે, કુટુંબમાં મૃત્યુ વગેરેને કારણે જમીનમાં હિતનું વિભાજન જે અનૈરિછક ટ્રાન્સફરનો કેસ હશે.

પેટા-કલમ (૭) પેટા-કલમ (૫) દ્વારા આપવામાં આવેલો વધારાની જમીનના નિર્ધારણને ફરીથી ખોલવા સંબંધિત લાભને ઉક્ત પેટા-કલમમાં નિર્દિષ્ટ

કિસ્સાઓમાં છીનવી લેતો જણાય છે. પેટા-કલમ (૭) અનુસાર, જ્યાં વધારાનો વિસ્તાર અથવા તેનો કોઈ ભાગ કલેક્ટર દ્વારા નિર્ધારિત થયા પછી વારસો ખુદો થયો હોય, ત્યાં પેટા-કલમ (૫) માં પૂરા પાડવામાં આવેલો અપવાદ વધારાની જમીનના સંદર્ભમાં લાગુ પડશે નહીં.

એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે પેટા-કલમ (૭) પેટા-કલમ (૫) દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારને છીનવી લે છે, તેથી તેને અવગણવી પડશે. તેમના વાંધાના સમર્થનમાં અરજદારના વિદ્વાન વકીલે પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના ફૂલ બેન્ચના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો જે અજીત કૌર અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૮૦) પંજાબ લો જર્નલ ૩૫૪ માં છે. ઉક્ત ચુકાદો સૂચવે છે કે ફૂલ બેન્ચે બંને જોગવાઈઓ વચ્ચેના વિરોધાભાસને ગણાવ્યો અને તેને ઉકેલવાનો પ્રયાસ કર્યો.

અમારા મતે, અધિનિયમની કલમ ૧૧ ના પેટા-કલમ (૫) અને (૭) ની જોગવાઈઓ વચ્ચેના કથિત વિરોધાભાસ સંબંધિત વિવાદમાં પ્રવેશ કરવો અમારા માટે જરૂરી નથી. કેસના સંજોગોમાં, અમને લાગે છે કે આ અપીલો એ હકીકતના આધારે નક્કી કરી શકાય છે કે કલેક્ટર દ્વારા ૩.૧૨ હેક્ટર જમીનને વધારાની જાહેર કરતો પ્રારંભિક આદેશ ૩૦મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૬ ના રોજ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત આદેશ સામે જમીનમાલિક દયા સિંહ દ્વારા દાખલ

કરવામાં આવેલી અપીલ ૨૭મી માર્ચ, ૧૯૭૯ ના રોજ રદ કરવામાં આવી. દયા સિંહની પત્ની કરતાર કૌર, જેની સાથે દયા સિંહે જમીનો સંબંધિત સંયુક્ત રિટર્ન દાખલ કર્યું હતું, તેનું ૯મી ઓક્ટોબર, ૧૯૮૦ ના રોજ મૃત્યુ થયું. વધારાની જમીનો ૧૯૮૨ માં રાજ્ય સરકારની તરફેણમાં ફેરફાર કરવામાં આવી અને રાજ્ય સરકારે ૧૯૮૩ માં તેને અહીંના પ્રતિવાદીઓ નંબર ૫ થી ૭ સહિત ત્રીજા પક્ષકારોને ફાળવી. પ્રતિવાદી નંબર ૭ એ તેને ફાળવવામાં આવેલી જમીનના કબજામાં હોવાનું જણાવતા એફિડેવિટ દાખલ કરી છે. કહેવાય છે કે કરતાર કૌરે ૧૫મી ઓક્ટોબર, ૧૯૭૯ ના રોજ વધારાની જાહેર કરાયેલી જમીનના એક ભાગ સંબંધિત એક ગુરુદ્વારાની તરફેણમાં વસિયતનામું બનાવ્યું હતું જેને આ અપીલમાં પ્રતિવાદી નંબર ૮ તરીકે પક્ષકાર બનાવવામાં આવ્યો છે. ૧૫મી ઓક્ટોબર, ૧૯૭૯ ના રોજ જ્યારે કરતાર કૌરે તેનું વસિયતનામું બનાવ્યું, ત્યારે તેની પાસે જમીનમાં કોઈ હિત કે ટાઈટલ બાકી નહોતું અને તેથી તે તેના સંબંધમાં વસિયતનામું બનાવી શકી નહોતી. કરતાર કૌરનું મૃત્યુ થયું હતું અને વારસો ફરીથી ખુલ્લો થયો હતો તે હકીકતના આધારે દયા સિંહે અધિનિયમની કલમ ૧૧(૫) હેઠળ વધારાની જમીનના પુનઃ-નિર્ધારણ માટે ફક્ત ૨૧મી જૂન, ૧૯૮૫ ના રોજ અરજી દાખલ કરી. આ અરજી કરતાર કૌરના મૃત્યુના લગભગ ૫ વર્ષ પછી કરવામાં આવી હતી. અમારા મતે, અરજી કરવામાં આ વિલંબ દયા સિંહ માટે જીવલેણ છે અને પુનઃ-નિર્ધારણ માટેની અરજી ફક્ત આ જ આધાર પર રદ કરવી જોઈતી હતી. ધારી લઈએ કે દયા સિંહને અધિનિયમની કલમ

૧૧(પ) હેઠળ અરજી કરવાનો અધિકાર હતો, પરંતુ અધિકારનો ઉપયોગ વાજબી સમયની અંદર કરવો જોઈતો હતો. એમ કહી શકાય નહીં કે કલમ ૧૧(પ) હેઠળના અધિકારનો ઉપયોગ અરજદારની મરજી મુજબ કોઈપણ સમયે કરી શકાય છે. કલેક્ટર દ્વારા વધારાની જમીનના નિર્ધારણ સંબંધિત આદેશના ગંભીર પરિણામો છે:

૧. જમીનમાલિકના સંદર્ભમાં તેને જમીનથી વંચિત કરવામાં આવે છે.
૨. વધારાની જમીન રાજ્ય સરકારમાં સમાવિષ્ટ થાય છે.
૩. રાજ્ય સરકાર વધારાની જમીનનો કાયદા અનુસાર ઉપયોગ કરે છે જેમાં ખેતીના હેતુઓ માટે જમીનવિહોણા વ્યક્તિઓ જેવા ત્રીજા પક્ષકારોને વધારાની જમીન ફાળવવાનો સમાવેશ થાય છે.

કલમ ૧૧(પ) હેઠળ કોઈપણ સમયે અરજી ખસેડવાની પરવાનગી આપવાથી વિનાશક પરિણામો આવશે.

રાજ્ય સરકાર, જેમાં જમીન વધારાની જાહેર થયા પછી સમાવિષ્ટ થાય છે, તેનો ઉપયોગ કરી શકશે નહીં. રાજ્ય સરકારને જમીનનો ઉપયોગ કરતા પહેલા અનિશ્ચિત સમય સુધી રાહ જોવા માટે મજબૂર કરી શકાય નહીં. જ્યાં રાજ્ય

સરકાર દ્વારા જમીનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં પછીથી પસાર થયેલા આદેશનું પરિણામ તેને જમીનથી વંચિત કરી શકે છે. વર્તમાન કેસના તથ્યોને ઉદાહરણ તરીકે લેતા, તેનો અર્થ એ થશે કે જે જમીન ૧૯૮૨ માં રાજ્ય સરકારમાં ફેરફાર થઈ હતી અને જે ૧૯૮૩ માં રાજ્ય સરકાર દ્વારા ત્રીજા પક્ષકારોને ફાળવવામાં આવી હતી, તે નિર્ધારિત સ્થિતિને ફરીથી ખોલવાના પરિણામે, ત્રીજા પક્ષકારોને જમીન રાજ્ય સરકારને પાછી સોંપવા માટે કહેવામાં આવશે અને રાજ્ય સરકારે બદલામાં જમીનથી વંચિત થવું પડશે. આ જમીન બદલામાં જમીનમાલિકને પાછી સોંપવામાં આવશે. આ કલેક્ટર દ્વારા જમીનને જમીનમાલિક પાસે વધારાની ન ગણાવવાનું પરિણામ હશે. આવી પરિસ્થિતિની પરવાનગી આપવાની અસર એ હશે કે જમીન પ્રવાહી સ્થિતિમાં રહેશે. કોઈ અંતિમતા રહેશે નહીં. કાયદાનો ખૂબ જ હેતુ નિષ્ફળ જશે. ફાળવણીદાર જમીનમાલિકોના કુટુંબમાં મૃત્યુ અને જન્મના કિસ્સામાં વંચિત થવાના ડરથી જમીનનો ઉપયોગ કરી શકશે નહીં. મૃત્યુ અને જન્મ એવી ઘટનાઓ છે જે થવાની છે. તેથી, કલમ ૧૧ ની પેટા-કલમ (૫) માં સમય મર્યાદા વાંચવી વાજબી છે. આપેલા તથ્યોમાં વાજબી સમયનો ખ્યાલ સૌથી યોગ્ય રહેશે. એક અરજી વાજબી સમયની અંદર ખસેડવી જ જોઈએ. વર્તમાન કેસના તથ્યો દર્શાવે છે કે કલમ ૧૧ ના પેટા-કલમ (૫) હેઠળ કરતાર કૌરના મૃત્યુના લગભગ ૫ વર્ષ પછી અને વધારાની જમીન જાહેર કરનાર કલેક્ટરનો આદેશ અંતિમ બન્યા પછી ૬ વર્ષથી વધુ સમય પછી પુનઃ-નિર્ધારણ, સામાજિક રીતે લાભદાયી કાયદાના ભાગ

તરીકે કલ્પના કરાયેલા કાયદાના ઉદ્દેશ્યને નિષ્ફળ બનાવવા ઉપરાંત ગંભીર અન્યાયમાં પરિણમ્યું છે. આથી, અમે ઠરાવીએ છીએ કે અધિનિયમની કલમ ૧૧ ના પેટા-કલમ (૫) હેઠળ દયા સિંહ દ્વારા ૨૧મી જૂન, ૧૯૮૫ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવેલી પુનઃ-નિર્ધારણ માટેની અરજી અતિશય વિલંબના આધાર પર રદ કરવા પાત્ર હતી અને કલેક્ટર દ્વારા મુદ્દાને ફરીથી ખોલવા અને જમીનને દયા સિંહ અને કરતાર કૌર પાસે વધારાની ન ગણાવવાની કાર્યવાહી ખોટી હતી.

ઉપરોક્ત તર્ક અધિનિયમની કલમ ૧૧ ના પેટા-કલમ (૭) માંની જોગવાઈ સાથે સુસંગત છે. પેટા-કલમ (૭) શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે "જ્યાં વારસો વધારાનો વિસ્તાર અથવા તેનો કોઈ ભાગ કલેક્ટર દ્વારા નિર્ધારિત થયા પછી ખુલ્લો થયો હોય#.". શબ્દો "કલેક્ટર દ્વારા નિર્ધારિત" નો અર્થ એ થશે કે કલેક્ટરના આદેશને અંતિમતા મળી છે. પંજાબ ટેનન્સી એક્ટ, ૧૮૮૭ ની કલમ ૮૦-૮૨ માં સમાવિષ્ટ અપીલો વગેરે સંબંધિત જોગવાઈઓ, જે પંજાબ જમીન સુધારણા અધિનિયમ, ૧૯૭૨ હેઠળની કાર્યવાહીને લાગુ પડે છે, દર્શાવે છે કે અપીલ અથવા સમીક્ષાના કિસ્સામાં મર્યાદાનો મહત્તમ સમયગાળો નેવું દિવસ છે. ૩૦મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૬ ના રોજ કલેક્ટરના અંતિમ આદેશ સામેની અપીલ, જેમાં ૩.૧૨ હેક્ટર જમીનને વધારાની તરીકે જાહેર કરવામાં આવી હતી, તે ૨૭મી માર્ચ, ૧૯૭૮ ના રોજ રદ કરવામાં આવી. આદેશને અંતિમ બનવા દેવામાં આવ્યો કારણ કે તેને આગળ પડકારવામાં આવ્યો નહોતો. આથી કલેક્ટર દ્વારા

નિર્ધારણ ૨૭મી માર્ચ, ૧૯૭૯ ના રોજ જ અંતિમ બની ગયું. તેને ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૮૫ ના આદેશ દ્વારા ૬ વર્ષથી વધુ સમયના વિલંબ પછી ફરીથી ખોલી શકાય નહીં. મહેસૂલી સત્તાધિકારીઓ સમક્ષની ત્યારબાદની કાર્યવાહીઓ ટકી શકતી નથી. ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૮૫ નો આદેશ નોન-એસ્ટ છે. ત્યારબાદની બધી કાર્યવાહીઓ નિષ્ફળ જાય છે. મુદ્દાને ફરીથી ખોલી શકાયો નહોતો.

ઉપરોક્ત ચર્ચાના પરિણામે, અમને આ અપીલોમાં કોઈ ચોગ્યતા જણાતી નથી. પક્ષકારોને તેમના સંબંધિત ખર્ચ ઉઠાવવા માટે છોડીને તેમને રદ કરવામાં આવે છે.

એસ.કે.એસ.

અપીલો રદ.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.